

Čižek – hrvatski Mandela

Vjenceslav Čižek (Đenovići, Boka Kotorska, Crna Gora, 28. veljače 1929. - Dortmund, Njemačka, 25. studenog 2000.) malo je poznat hrvatski pjesnik, ali i satirik, oglednik, te društveni i politički djelatnik. U dva navrata u bivšoj državi Jugoslaviji suđen je ukupno na sedamnaest godina robije. Prvo dvije godine u Beogradu, gdje je studirao, za aforizam u rukopisu, dakle - ne objavljen: «Svatko od nas/ po glavu da ima/ s kojim pravom?/ Priznajte sami – / posve je dosta/ narod s jednom glavom», a drugi put u Sarajevu, petnaest godina za «protudržavnu djelatnost», kako je doista i bilo. Čižek se, naime, otvoreno suprostavljao Titu kao totalitaristu, a zagovarao je – ovo što danas imamo: demokraciju i slobodu svakoga naroda, osobito vlastitog. Uključujući i vlastitu državu, naravno. Za to je svjesno robijao. (E, sad – da je živ i da mogu još jednom s njime popričati, rado bih ga pitao: «Je li i Tebe stigla kletva – dabogda Ti se ostvarili snovi!?») Mislim da bi mi odgovorio po prilici ovako:»Kakav je demos – takva je i demokracija, a slobode svaki narod ima onoliko i onakve koliko je i kakve je - izborio!«)

Neznatno drugačiji, ovaj je rad pisan za međunarodni znanstveni skup *Hrvatsko-crnogorski/crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskoga primorja*, koji sam (sa sintagmom «identitet domicilnih Hrvata Boke i Bara») i potaknuo, zajedno s prof. dr. sc. Stijepom Obadom, umirovljenim profesorom povijesti iz Zadra. Taj skup Istorijskog instituta Crne Gore, Hrvatskog građanskog društva iz Kotora te Hrvatskog povijesnog instituta i Matice hrvatske te grada Kotora, kao suorganizatora, održan je u Kotoru, 4.- 6. listopada 2007. Na njemu smo, Obad i ja, uvodno predočili rad *Višenarodnost, viševjerje i višekulturalnost kao sadašnjost i budućnost Boke i Bara*, uključujući u to i očuvanje vlastitosti bogate hrvatske barokne književnosti, graditeljske, glazbene i likovne umjetnosti predaka tamošnje današnje hrvatske manjine. Taj rad u zborniku *Hrvatsko-crnogorski dodiri/crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskoga primorja* u izdanju Hrvatskog instituta za povijest i Matice hrvatske (Zagreb, 2009.), nije objavljen. (!?) Međutim, objavljen je u *Dubrovniku*, 2/2010, časopisu Matice hrvatske iz Dubrovnika (str. 310-314). U zborniku ovaj napis o Čižeku, dakle neznatno kraći – tiskan je pod naslovom *Kratak osvrt na djelatnost i sudbinu Vjenceslava Čižeka te Boka u njegovu pjesničkom djelu* (str. 577 – 592).

Budući da je riječ o objavljevini koja je uglavnom nepoznata izvan uskoga kruga znanstvenika – povjesničara, a u međuvremenu imamo i neke nove činjenice u vezi s njegovom djelatnosti (koje se ovdje spominju!), te s obzorom na to da su *Motrišta* prije svega književno glasilo – mislim da je književniku Čižeku tu i mjesto, da se taj rad, proširen, tu i objavi. To tim više jer je Čižek bio građanin Bosne i Hercegovine, u trenutku kada je izbjegao (nakon *Hrvatskog proljeća!*) dužnosnik u tadašnjemu ministarstvu kulture BiH, gdje se uspio zaposliti unatoč ranijoj osuđivanosti. Dodajmo tome i da je u Mostaru tiskano njegovo *Ljekovito trnje* (2000.), ubojite satire onojugoslavenskoga socijalističkoga sustava.

Postoji ideja da se o hrvatskome Mandeli snimi dokumentarni film, ali bi – prema mome sudu – mnogo veći učinak mogla imati napeta biografsko-kriminalistička tv-serija, jer njegov je život uistinu «pravi krimić», a zainteresirane bi mogle biti televizije država u kojima je djelovao i živio: Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Srbija, Njemačka

i – Hrvatska, u kojoj nije živio, ali za čiju se slobodu jest borio i u kojoj ovaj bokeljski Hrvat i «hrvatski Mandela» - po majci Konavljjanin - vječno počiva.

Hrvatskim Manedlom nazvao sam ga u pogovoru *Bosonogoj prašini*, zbirci njegovih stihova, Zagreb, Školske novine, 1995. zbog njegove dugotrajne robije te borbe za slobodu i demokraciju. Evo, dakle, dopunjene verzije *Kratka osvrt...*

* * *

Nakon navoda nekoliko rečenica Vjenceslava Čižeka, književnika, filozofa i borca za demokraciju, rodom Bokelja, pregledno se iznosi njegov životni put, s naglaskom na otmici jugoslavenske tajne policije dok je bio njemački azilant i dvostruko robovanje zbog čega je prozvan "hrvatski Mandela" te njegovu borbu protiv totalitarizma bivše Jugoslavije i samoga Tita kao diktatora. Predstavlja se ukratko njegova politička djelatnost i cjelokupno njegovo djelo, posebno pjesništvo o Boki, te donosi ocjena o njemu.

* * *

Ključne riječi

istina – sloboda – demokracija – narod – robija - Hrvatska - Boka – Bosna i Hercegovina - pjesništvo

Vjenceslav Čižek piše:

"Smisao života nije u borbi za život, nego u borbi za slobodu (...) kao temeljni uvjet ljudskosti. A bori se tako što sebe žrtvuje."

(Hrvatski put, Torontno, Kanada, 1974., br. 141, str. 1)

"Nema časnije zgrade ni prilike nego kad pred pojedinca stane čitava država sa svojim cjelokupnim nasilničkim aparatom, kad vas želi poniziti, zdrobiti, uništiti, a vi stojite smireno i samouvjereno. To je doista čast. Nekoliko puta pokušao sam sebe ispitivati, dokučiti, otkud u meni ta snaga, otkud ta postojanost, i zaključio sam da je temelj moja uvjerenost da se borim za istinu. To je dakle bilo i ostaje moje duhovno poslanje. Za tu istinu, a to je sloboda čovjeka i naroda, svakoga čovjeka i svakoga naroda, spreman sam i sada podnijeti svaku žrtvu."

(Borba za istinu, Hrvatska republikanska zajednica, Zagreb, 2001., str. 8)

"Jugovino ne stoji ti fino
ni kokarda niti avangarda.

Jugovino tanka hladovino
za lopove i druge nitkove.(...)

(Vjenceslav Čižek, Jugobećarac, Ljekovito trnje, Društvo hrvatskih književnika, Mostar, 2000., str.59.)

"Tito je genij, ali ja mu želim smrt, kao i svakom diktatoru"

(Vjenceslav Čižek na suđenju u Sarajevu 1978., Moje tamnovanje, Borba za istinu, Hrvatska republikanska zajednica, Zagreb, 2001., str. 58)

"Da sam imao mogućnosti opozicijski djelovati, ne bih nikada napustio domovinu, jer domovinu ljubim iznad svega".

(Vjenceslav Čížek, Borba za istinu, HRZ, Zagreb, 2001, str. 13.)

Tko je, dakle, taj Vjenceslav Čížek, čovjek koji se usudio stati nasuprot i prkositi Upravi državne bezbednosti 1) (UDB - Udbi), to jest tajnoj političkoj policiji u komunističkoj Jugoslaviji te čitavu njezinu policijskom represivnom sustavu pa i sukobiti se više puta izravno s Titom dok je još bio živ, sprdajući se s njim u satiričnim stihovima . 2) Na suđenju u Sarajevu 1978., otvoreno je rekao da mu - "kao i svakom diktatoru" - želi smrt (vidi prethodni navod!), a čitavim je svojim satiričkim djelom ("Jugo-ustav", "Samoupravljačka gramatika s rječnikom", "Narodni narod", "Jugobećarac" itd.) ismijavao komunistički ("socijalistički i samoupravni") sustav i Josipa Broza Tita kao njegova nositelja, nazivajući ga "Je-Be-Te". 3) Zagovarao je višestranačje. Obrazovanjem profesor filozofije - pisao je gorljive političke oglede o komunizmu, o domovini, o tuđini, o ateizmu, o slobodi, ...

Bez obzira možemo li i u kojoj mjeri prihvatiti njegove političke stavove, i politički i moralni postulati koje je emanirao svojim djelom i životom - svakako nas nukaju zapitati se kako je i zašto postao "hrabriji od zbilje". 4) Kako je došlo do toga da "hrvatski Mandela" 5) kaže "Zatvor je pravo mjesto za susret s državom. Tu ste oboje goli, i ona prema vama i vi oprema njoj" 6)? Zašto se sukobio s moćnim "državnim aparatom" i dospio u haps? U egzilu, kada mu je bilo očito da ga jugoslavenska tajna policija nadzire, da mu se priprema obračun, a to je moglo značiti i ubojstvo, što je Udba prakticirala i za manje "delikte" od njegova, on postupa ovako: "Bilo mi je jasno da moram podnijeti žrtvu. Kleknuo sam ispod raspela u svojoj sobi, zaplakao, zaridao, i nakon nekoliko minuta molitve osjetio sam se preporođenim, spreman na sve." 7)

Vjenceslav Čížek je danas u Hrvatskoj, pa i u rodnoj Crnoj Gori te u Bosni i Hercegovini, gdje je živio, i inače, gotovo posve nepoznat, osim u uskom političkom ili literarnom, mahom iseljeničkom krugu. Čovjek "spreman na sve" u svojoj "borbi za istinu", kako je naslovljena i jedna od njegovih knjiga, za demokraciju, za slobodu "svakoga čovjeka i svakoga naroda" (vidi uvodni citat!) zaslužuje (bolje!) poznavanje njegove političke borbe i poštivanje njegove časnosti koju ničim nije okaljao te junaštva koje nadilazi uobičajene ljudske snage i granice. 8) To tim više što se za svoje ideale istine i slobode, i pojedinačno i na razini naroda, a protiv komunističkih dogmata - svjesno zalagao još od mladosti. Prvi je put zatvoren još kao dvadesetogodišnji mladić, 1952. 9) u Cetinju, gdje je urednik omladinskoga tiska i otkud je dvije godine kasnije, 1954., protjeran zbog antistaljinističkih stavova, a 1955. – u Beogradu već dobiva dvije godine robije za "širenje neprijateljske propagande". 10) On se dakle usudio suprotstaviti se dogmi i "diktaturi proleterijata" u trenutku kada je Jugoslavija, i kao država i kao komunistički sustav u njoj, vrlo moćna i kada nije bilo izgleda za ikakav rezultat u borbi protiv nje, priznate u svijetu, kao i Tita osobno, koji je bio iznimno cijenjen kao državnik. No, Čížek mu ne negira sposobnosti, naziva ga čak "genijem" (vidi uvodni navod!), ali ne pristaje na komunistički sustav vrijednosti i na diktaturu; protiv toga se bori, kao i protiv diktatora osobno, kako on vidi Tita.

Dočekao je ostvarenje svojega sna, Titovu smrt (1980.), nestanak komunizma i raspad Jugoslavije, slobodnu i samostalnu hrvatsku državu (1991.) – čemu je osobito težio i za što se beskompromisno zalagao - te demokratski sustav u Hrvatskoj, ali - "ne dao ti Bog da ti se ideali ostvare", kaže poznata uzrečica. To je i u njegovu slučaju tako!

Osim Čižekova protudogmatskoga i protudiktatorskoga, protukomunističkoga političkoga djelovanja, ogledništva i memoaristike, poznavanje te vrednovanje zavređuje i njegov nevelik, ali ne i beznačajan književni, pjesnički, pa i likovni opus.

Vjenceslav Čižek je Bokelj, Hrvat, prema očevoj lozi – što je iz prezimena vidljivo - češkoga podrijetla, dakle: pjesnik, oglednik, filozof, satirik, memoarist, likovni umjetnik i politički djelatnik te dugogodišnji uznik jugokomunističkih kazamata, u dva navrata, U Beogradu pa u Sarajevu, suđen ukupno na sedamnaest godina, ali je ipak oslobođen prije punog izdržavanja druge, zapravo treće, petnaestogodišnje tamnice (ako računano i rano cetinjsko iskustvo zatvora).

Rođen je u Boki, u Đenovićima, 28. veljače 1929. Otac Gracija tu je došao iz Dobrote pokraj Kotora. Majka mu je Katica Opušić iz Konavala (Hrvatska), selo Popovići. Školuje se u rodnom mjestu, u Kumboru (niža gimnazija) i Herceg Novom (učiteljska škola). Priključuje se, dakle, tadašnjoj književnoj omladini Crne Gore, piše pjesme koje još kao srednjoškolac objavljuje u časopisu *Stvaranje*. To je ugledan crnogorski književni mjesečnik u koji se netko mlađi teško može probiti ako nije iznimno talentiran. U Cetinju uređuje, dakle, časopis *Omladinski pokret*, nakon što mu obitelj već 1947. iz Boke preseljava u Sarajevo i nakon što je odslužio obvezni vojni rok. No, to uređivanje ne donosi mu samo političke optužbe i uhićenje, nego i izgon iz Crne Gore (1954.) Crna Gora je njegov zavičaj i on će se kasnije, kao srednjoškolski profesor, tamo ipak vratiti, u Kotor i u Podgoricu. Međutim, kada govori o domovini, onda je to uvijek Hrvatska

Nakon izгона iz Crne Gore odlazi roditeljima u Sarajevo, pa u Beograd na studij svjetske književnosti (1955.) Zanima ga posebno književnost dalekoga istoka. Piše i dalje stihove, također i satirične. Naravno, satire ne objavljuje, jer mu ih, takve kakve su, nitko ne bi ni htio ni smio objaviti, ali – pokazuje ih najbližima iz svojega književnoga okruženja. No, naravno, Udbini tajni doušnici su posvuda, to im ne promiče. On tako jednoga svoga druga, koji se jedne večeri navodno zatekao bez prenoćišta, prima u svoju sobu u studentskom domu i u svoj krevet da prenoći. (Taj koji konači inkognito kod nekoga zvao se "ilegalac", a smatralo se sramotom ne primiti prijatelja na "ilegalčenje", ako je ovaj bio bez prenoćišta; neki su imali ilegalce cijele godine!) Ujutro, Čižek odlazi na predavanje, a taj njegov drug, navodni ilegalac, također student, ostaje u sobi, prekapa njegov kufer i nalazi što je i tražio: rukopis one Čižekove kratke satire u stihovima koju je recitirao prijateljima. Tako vlast ima *corpus delicti*. Stvar, dalje, iste te 1955., završava na sudu. Čižek će biti osuđen na dvije godine zatvora, koje će – nakon polugodišnje samice u beogradskom pritvoru (prije suđenja) - provesti u Sremskoj Mitrovici (nakon suđenja) i tamo upoznati brojne komunističke disidente, također političke zatvorenike, neke ranije visoko pozicionirane glavešine koje je represijski ustroj - pozatvarao.

"Neprijateljska propaganda", dakle, nije bila objavljena, nego samo napisana i čitana u intimnom društvu, a naslov joj je

Narodni vođa

Svaki od nas
po glavu da ima
s kojim pravom?

Priznajte sami,
sasvim je dosta:
Narod s jednom glavom. 11)

"Narodni vođa" je u Jugoslaviji mogao biti samo Tito.

Tko mu je otuđio rukopis i tko ga je prokazao, Čižek kasnije, koliko mi je poznato, nigdje nije zapisao, niti javno izrekao, ali mi je, ujesen 1996., u Dortmundu, kada sam desetak dana proveo kod njega da bih uredio i kasnije priredio za tisak njegove pjesme, jer već je bio posve slijep, kazao da je taj kasnije na suđenju (1955.) bio glavni svjedok optužbe te "da se to već i na taj način zna". A kako je ime potkazivaču zna, uvjeren sam, i njegova najbliža rodbina. *Narodni vođa* ili "narod s jednom glavom" koštao je, eto, Čižeka ne samo dvogodišnje robije, nego i neshvatljive torture, i tjelesne i duševne, koja je bila svakidanja. To mu je promijenilo život i konačno ga posve usmjerilo u borbu protiv komunizma.

Nakon izdržane kazne vraća se u Sarajevo i tu upisuje studij filozofije, jer je htio, prema vlastitim riječima, izučiti marksizam i prodrijeti u bit te doktrine, da je pokušao razumjeti. I to mi je osobno rekao u napomenutom susretu. Završio je dakle taj studij u kojemu je marksizam i lenjinizam bio poseban i protežiran dio u obrazovnim procesima.

Po završetku studija zapošljava se kao srednjoškolski profesor filozofije, ali nigdje zadugo. Tih se (prošlostoljetnih sedamdesetih) godina u srednjoškolsku nastavu uvode i dva nova predmeta "Osnove marksizma" te "Teorija i praksa socijalističkog samoupravljanja" 12). No, "marksističko obrazovanje" je i prije toga bila obveza u okviru predmeta filozofije. Ubrzo se svugdje shvaća da Čižek predaje učenicima više antimarksizam nego li zaduženi predmet, odnosno "marksizam" i "socijalističko samoupravljanje", prema čemu je sada još snažnije i još uvjerenije kritičan. Biva otpuštan. Međutim – nastavnika filozofije je malo, a škole, koje sve u to doba imaju obvezu "marksističke izobrazbe" trebaju takav "nastavni kadar" te Čižek boravi i predaje "osnove marksizma" i "društveno uređenje" u više gradova i srednjih škola: Kakanj, Kotor, Titograd (danas opet Podgorica), Foča, Sarajevo. Svugdje uglavnom ne duže od godine ili godine i pol, a u Foči priređuje samostalnu izložbu svojih skulptura (1967.). Naime, osim što je slikao, u bosanskim je šumama tražio i nalazio zanimljive panjeve i grane, koje je zatim likovno obrađivao i oblikovao od njih skulpture. 13)

U Sarajevu se "preko prijatelja" (kako mi je osobno rekao), uspijeva zaposliti kao "savjetnik" u ministarstvu znanosti, prosvjete i kulture, što se tada drugačije zvalo 14). Naoko, sve su nevolje sada za njim, ima dobar posao, čak je stanovito i etabliran, ali – "narod s jednom glavom" još postoji, a – s druge strane – događa se i tzv. Hrvatsko proljeće, bunt studenata i naroda u Zagrebu 1971. Zapravo sve je to u procesu "decentralizacije" Jugoslavije, s Titom na čelu, ali – hrvatski su komunistički moćnici, na valovima narodne želje za ravnopravnosti hrvatskoga naroda s ostalima u Jugoslaviji i u težnji pravednijoj raspodjeli na zajedničkim jaslama - otišli stanovito "predaleko" pa je sve to kasnije glatko osuđeno kao "nacionalistički i separatistički" ispad, a vođe studentske i političke pobune pozatvarani su, nacionalne institucije, i hrvatske i srpske u Hrvatskoj (*Matica hrvatska* i *Prosvjeta*), ukinute su. Ostale su djelovati samo kao izdavačka poduzeća, ali bez mogućnosti nacionalnog i političkog iskazivanja. Da se suzbije "nacionalističko", suzbijalo i sve nacionalno, do apsurdna. Osim jugonacionalizma, koji se čak i podstrekivao.

Vjenceslav Čižek, premda je neustrašiv borac za hrvatsku nacionalnu državu izvan Jugoslavije te oslobođenu totalitarizma i premda može objavljivati jedino u nacionalnim glasilima izvan domovine, u osnovi svojega bića nije bio nacionalist; i sam to potvrđuje. On, naime, kao gorljivi promidžbenik višestranačja i demokracije, nasuprot jugoslavenskome jednopartijskom sustavu, u *Domovini i slobodi*, jednome od temeljnih svojih političkih ogleđa piše: „...višestranačnost je zaštita od nacionalizma i

šovinizma". 15) Zatim dodaje: "Ne želimo, naime, da buduća hrvatska država nosi u sebi ugrađenu mržnju prema svojim građanima, niti prema susjedima" . Dakle, govori jasno NE i mržnji na druge i drugačije u vlastitoj državi i nacionalizmu i šovinizmu, ali - "vlastitost kao načelo državnoga života" izražava se "Hrvatska i hrvatsko prije svega". No dodaje: "tom načelu – volji ne mora i ne može biti sve podređeno, ali sve od toga mora polaziti..." 16)

Slobodoumlje ili "drugačije mišljenje" u politici nakon 1971., a osobito već i spominjanje višestranačja, čemu Čižek svojim političkim promišljanjima teži - proganja se u Jugoslaviji još i snažnije nego dotad. Budući dakle da ne može oporbeno djelovati, a u svakom mogućem samostalnom javnom iskazivanju je sputan, 12. svibnja 1972. Vjenceslav Čižek bježi u Njemačku i živi u Säckingenu, gdje dobiva politički azil.

Premda načelno hrvatskom emigracijom nije zadovoljan, a nekmoli oduševljen, to mu je ipak jedino moguće mjesto djelovanja. Vezuje se uz Hrvatsku republikansku zajednicu, političku stranku kojoj je u programu ono što on inače zastupa i koju drži najintelektualnijom među brojnim hrvatskim iseljeničkim političkim udrugama ili strankama...

Započinje žestok verbalni rat protiv Tita i Jugoslavije: piše u emigrantskom tisku 17) članke, političke oglede, satirične pjesme, osobito u ciklusu "Narodni narod" (gdje je konačno i onaj "Narodni vođa" iz 1955. objelodanjen), piše i "Jugo-ustav", to jest parodiju, izrugivanje s njim, od postojećih karikatura iz tadašnjih novina na tzv. "hrvatskosrpskom" pravi i objavljuje kolaže koji optužuju Tita kao diktatora i komunizam kao izopačen sustav. U oglecima zastupa samostalnu i demokratsku hrvatsku državu... To njegovo snažno djelovanje među Hrvatima izvan domovine vrlo je zapaženo, ali ne promiče ni jugoslavenskim diplomatskim predstavništvima posvuda po Europi i drugdje te Udbi, a traje do 11. studenog 1977.

Naime, toga dana iz Njemačke putuje u Italiju. Pozvala ga je tamo Ina Ovadija Musafija, tada docentica na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, njegova "prijateljica iz studentskih dana", kako za nju kaže, koja je u Milanu - tobože ili stvarno - imala nekakav znanstveni skup 18). (Čižek je markantan, zgodan muškarac, žene su mu lako "zapinjale za oko", ovu je htio "vidjeti i s njom popričati"!.) Ponudio se da će ga tamo povesti, jer ide posjetiti prijatelja u Italiji pa mu je usput, neki Hasan Milić, 19) glasan među emigrantima i "veliki Hrvat". (U memoarskom tekstu *Moje tamnovanje*, koji je zapravo sinopsis za vrlo napet i uzbudljiv film, politički triler, Čižek imenuje te Udbine doušnike. 20)

Na autocesti prema Milanu, kod izlaza za grad Como, noću, očito prema dogovoru, vozač Milić je zastao, a udbaši, iskočivši iz drugoga vozila koje ih je pratilo, odjednom su otvorili vrata njihova automobila i slijeva i zdesna, zgrabili svoj plijen, tukući ga nemilice. "I ja sam jednoga drmnuo", piše u životopisnom zapisu, premda protiv njih četvorice, a i onoga petoga, koji ga je vozio - nikakva izgleda nije imao. "Tko ste vi?, upitao ih je Čižek, dok je još bio pri svijesti. "Mi smo banda. Hoćemo lov." "Istinito su se predstavili" – zaključuje Čižek. 21) Tako ga je Udba uhitila, noću, bez svjedoka i tajno ga, bez znanja talijanskih vlasti – vratila u Jugoslaviju. Kako i kojim putem, to samo oni znaju. Ima li o tome zapisa negdje u Udbinim arhivama, to je dvojbeno, ali teško je povjerovati da su oni te vrste sačuvani i dostupni., premda bi svakako bilo zanimljivo usporediti njihov i Čižekov pisani trag o tome. Ovdje se možemo osloniti samo na zapise neposrednoga protagonista, a oni su činjenični: doista je bio otet i doista mu je kasnije suđeno.

Tijekom tajnoga prebacivanja u Jugoslaviju omamljivan je bio sustavno, a probudio se nakon nekoliko (ni sam se ne sjeća koliko!) dana, opet u automobilu koji je

drndao negdje po makadamu. Bio je i oslijepjen, što je kasnije svakako dovelo do ubrzanja njegove sljepoće, tim više jer je bio već narušena vida. Bio je toliko premlaćen da nije mogao ni hodati pa su ga unijeli u neku baraku, kasnije se ispostavilo negdje u šumi iznad Risna. Tu su brojni iz državne "bezbednosti", skupa s "generalom Herljevićem" (inače Hrvatom) koji je tada bio "savezni ministar unutrašnjih poslova", dolazili vidjeti ga, kao kakav krupan trofej u lovu, što je i bio, a Duško Zgonjanin, tada visokopozicionirani komunistički moćnik, šef Udbe BiH, rekao mu je: "Ne zna se što će se tobom biti, hoćemo li te predati sudu ili nećemo. O tome se još vijeća. Što se mene tiče, ne bih te htio imati na savjesti." 22) (Da ga nisu "predali sudu", bili bi ga – najvjerojatnije – anonimno smaknuli, a "nestanak" prikazali kao "međusobni obračun ustaške emigracije", to je bio u više poznatih slučajeva potvrđen uzorak djelovanja te službe!)

Navodno je to "vijećanje" išlo čak do Tita i navodno je Tito rekao: "Sudite mu prema zakonu!" Međutim, to su samo Čižekove pretpostavke, na osnovi onoga što je čuo od svojih "isljednika", ali moguće su, s obzirom na to da mu je suđeno, a nije likvidiran, što se itekako moglo dogoditi.

"Prema zakonu" to je značilo optužbu za "verbalni delikt", to jest za "neprijateljsku propagandu" u inozemstvu, a to je - prema tadašnjemu zakonu - bilo kažnjivo s najviše petnaest godina zatvora. Točno toliko (maksimum predviđenoga!) je i dobio, na suđenju u Sarajevu 8. kolovoza 1978. Budući da se presuda unaprijed znala, suđenje je bilo formalnost, zapravo farsa. Branitelja je imao "po službenoj dužnosti". 23) Na suđenju je rekao samo da je sve već zapisano tijekom istrage (bilo je toga oko tristo stranica!) i da bi rado popio kavu, koju su mu i donijeli, te ono o Titu, da je diktator i da mu zato želi smrt, što je bio odgovor na izravno sučevo pitanje "što misliš o našem predsjedniku".24)

Prethodno je prošao kalvariju. Mrcvarili su ga i tjelesno i duševno, osobito u istražnom zatvoru u Sarajevu, kamo je prebačen nakon što je "izvijećano" da ga se ne smakne, nego da mu se sudi. Lažna strijeljanja, e da bi iznudili priznanje, bila su u njegovu slučaju posve suvišna jer on doista nije imao što "priznavati": i što radi i kako radi, sve se znalo, jer je sve napisao i objavio, ono najvažnije u pet svojih temeljnih političkih ogleđa: *Domovina i tuđina*, *Domovina i sloboda*, *Državni ateizam*, te dva koji se izravno bave komunističkim sustavom: *Političke ustanove u komunističkom političkom "sustavu"* i *Fenomen političkog otuđenja u uvjetima komunističke diktature* 25). Čižek dakle poznaje marksizam, naravno - studirao ga je, kao i jugoslavensko društveno uređenje tako da su njegove analize i opaske stručne te razaraju taj sustav iznimno kvalificirano. Vjenceslav je Čižek stoga za komunističke vlasti u Jugoslaviji doista bio posebno neugodan i opasan protivnik. Ali, samo kao autor eseja: "emigrantsko podzemlje" nikada ga i nije zanimalo niti je o tome išta znao. No, to je zanimalo njegove mučitelje!

U zadnjemu od navedenih ogleđa (*Fenomen političkog otuđenja u uvjetima komunističke diktature*) Čižek piše: "Svaki pa i jugoslavenski tip komunističke diktature upravljen je protiv čovjekove vlastitosti.(...) U toj ideološkoj ograđenosti čovjek nije javna osoba, nema *pravo* odluke niti mogućnost izbora.(...) U rukama političko-upravno-vojnog sloja usredotočena je cjelokupna vlast i moć odlučivanja, a na drugoj strani su oni koji su pozvani samo da se s tim odlukama slože i da se u skladu s njima ponašaju. U takvom stanju pocijepanosti koja nije ni klasna, ni staleška, ni kastinska, ni rasna, ni vjerska, nego *nasilnička*, manifestacije otuđivanja vidljive su kao:

- osjećaj nemoći,
- stanje nepovjerenja i
- obezličavanje (...) U jednopartijskom dakle nužno birokratskom i birokratiziranom društvu, čovjek se otuđuje i od svih *drugih* ljudi." 26)

Pišući pak o političkim ustanovama u komunističkom političkom "sustavu", Čižek, uz pomoć znanosti i stručne literature, razobličava taj sustav, koji već u naslovu stavlja u navodnike, te tvrdi: "Komunizam ili 'socijalizam', kako je dosad vidljivo, nezamisliv je bez diktature (...) U teoriji i praksi komunista marksizam je, kao povijesno-humanistička pobuna protiv vladavine okolnosti nad čovjekom, preoblikovan u afirmativnu političku ideologiju, koja izjednačuje radničku klasu s vladajućom partijom, a društvo s državom. Time je Marxovo učenje doživjelo pozitivističku degradaciju, pretvorivši se u apoteozu totalitarne vlasti gdje je politička empirija uzdignuta na razinu teorijskog načela: državna moć proglašena je vrelom istine, a partijski 'um' kriterijem istinitosti". 27)

Dakle, Čižek uistinu odlično poznaje ono o čemu piše te argumentirano razlaže i razobličuje jugoslavenski komunistički režim kao nehuman i nasilnički.

Znali su to i njegovi istražitelji, pa i onaj neposredni i očito najvažniji u čitavome procesu istrage pa i na suđenju, neki Vinko. Predstavljao se kao Hercegovac, kojemu Čižek nikada nije saznao prezime, a možda je i ime bilo kodno. On mu je – što Čižek zapisuje kao anegdotu – jednom rekao: "Profesore (tako su ga "isljednici" oslovljavali, sa stanovitim poštovanjem, op. aut.) Bog te jebo, što nisi naš!" 28)

Slijedi zatvor u Zenici, odnosno "kazneno-popravni dom", koji Čižek opisuje kao "logor, ludnicu, stočnu farmu i školu kriminala istodobno." 29) Stalno je ili u samici ili u velikoj prostoriji s najtežim kriminalcima, neki ga od njih i štite od drugih, a upoznaje tu i neke "političke" ("političkih" je bilo više od pola, najviše Hrvata, zatim Albanaca te pokojni Srbin, bilježi Čižek u prisjećanju na tamnovanje). Nema nikakve liječničke pomoći, tako da je od batina, mrcvarenja, prljavštine i medicinske zapuštenosti posve oslijepio, a kada su mu, nakon osam godina tamnice, u higijenski i u svakom drugom pogledu krajnje neljudskim uvjetima, ponudili pomoć zatvorskoga liječnika, odbio je, nemajući u nj povjerenja; ionako je bilo kasno. Kasnije, na slobodi, ipak je potražio okulista, ali – do kraja je života mogao razaznavati samo svjetlost od tame.

To strašno mjesto najteže je podnosio stoga što nije mogao "ni čitati ni pisati". Time je cilj osude, što se tiče onih koji su mu sudili, bio u potpunosti postignut – Čižekovo je političko djelovanje posve onemogućeno. Ali, i književno. Nekolike je pjesme iznio iz zatvora tek "u glavi". Razvio je, naime, poseban način mnemotehnike, pamteći i često ponavljajući kraće poetske sastavke. Ipak, toga je malo. Ali je, osim što je umjetnički dojmljivo, ujedno i dokumentarno te svjedoči o stravičnu iskustvu neshvatljivo okrutna kazamata. 30)

U međuvremenu, kazna mu je smanjena na dvanaest godina, te mu je, još i prije toga, 29. srpnja 1988., rečeno da je pomilovan.

Naime, koliko je sve to s njime u komunističkoj ("socijalističkoj") Jugoslaviji ostalo gotovo posve anonimno, u tadašnjoj zapadnoj Europi je odjekivalo. Zanimala se za njega organizacija Internacional Amnesty, kao za "zatočenika savjesti", zatim Međunarodno društvo pisaca PEN (tako sam i ja za njega čuo, negdje oko 1985., kada smo mu u Hrvatskom PEN-u u Zagrebu izglasovali neku manju novčanu pomoć; tada je bio predstavljen kao "neki bosanski profesor kojega štiti Amnety International", pa smo, eto, i mi obvezni to poštivati; Hrvatskome je PEN-u to bilo naloženo iz svjetske središnjice, kako se o njemu izrazio i kako nas je o tome obavijestio Predrag Matvejević, u tome trenutku predsjednik Hrvatskog centra PEN-a...). Osobito se njemačka država zanima za nj kao za svoga azilanta.

Jugoslavija u to vrijeme treba kredite, a Njemačka, posebice Hans Dietrich Genschner, tadašnji ministar unutarnjih poslova Njemačke, to uvjetuje puštanjem Čižeka (dakle njemačkog azilanta) na slobodu. 31) Njemu se, iznenada i neočekivano,

smanjuje robija, a zatim naglo i prekida. Od ukupno dosuđenih sedamnaest, odležao je, sve zajedno, s onim ranijim zatvorom, dvanaest i pol godina. (Doista ga se može usporediti s u svijetu poznatim Mandelinim dugim političkim tamnovanjem...)

Ljudska prava u socijalističkoj Jugoslaviji u vrijeme Čižekova robijanja štiti Vladimir Šeks, predsjednik hrvatskog Sabora (2007. godine), pa potpredsjednik (2008.). Šeks ga, prema osobnome Čižekovu svjedočenju, i dočekuje u Sarajevu, nakon izlaska na slobodu. Stoga sam se 1996. i 1997. njemu, tada također potpredsjedniku Sabora Republike Hrvatske, i pokušao obratiti u želji da pomognem Čižeku kako bi došao živjeti u Hrvatskoj, ali nisam u tome uspio 32).

No, vrtimo se kronološkom slijedu događaja: nakon puštanja na slobodu i kraćega boravka u Sarajevu, 1988. Čižek ide u Zagreb, gdje ga prima njemački konzulat, kao svog azilanta. Ali, do putovnice je bio još relativno dug put, njemačka je diplomacija morala oštro reagirati na odugovlačenja i opstrukcije toga postupka. 33)

U Zagrebu odlazi po pomoć i razumijevanje i u Društvo književnika Hrvatske (kako se Društvo hrvatskih književnika tada zvalo). Tu sreće tri ugledna hrvatska pisca. Iako dvojica od njih slove kao izrazito nacionalno orijentirani u svojem književnom djelu, Čižek tvrdi da su se svi razbježali od njega! 34) Citira Njegoša: "Strah životu kalja obraz često." 35) Činilo se još uvijek preopasnim čak i sresti ga! A i bilo je tako!

Konačno (7. studenog 1988.) dakle ipak (drugi put) odlazi u Njemačku, gdje kao azilant dobiva stan u Dortmundu, blizu svoje sestre, jer mu – obnevidjelu – treba stalna pomoć. Uskoro se ženi Zorom Trek, posve novom osobom u svom životu, koju je isprva unajmio za pripomoć, ranijom tajnicom jedne sinjske osnovne škole, vrlo naočitom ženom kakav je i sam bio. Ona ga vjerno prati i u svakom smislu mu pomaže kroza sada smiren, ali od javnosti gotovo posve izoliran život, još i u sljepoći, priča mu npr. što vidi dok šeću itsl., sve do prerane i nenadane smrti od raka, u Dortmundu, 25. studenog 2000. Nekoliko dana kasnije, 1. prosinca 2000., pokopan je na groblju u Sinju, u grobnicu obitelji Trek, čemu prisustvuje mali broj uglavnom njezine rodbine i poneki prijatelji 36). U javnosti nigdje ni glasa, u novinama nigdje ni retka o tome. Tipično hrvatska posla! Uostalom, za nj "nitko i ne zna"!

Zora Trek, za njegove bolesti i skupa s njim, sakuplja njegove rane ili najnovije pjesme te poslije povjerava rukopis Vjekoslavu Bobanu, tako da zbirka stihova "Sok od kiše", kojoj sâm daje naslov, a s Bobanovim pogovorom *Skica za portret*, izlazi 2000., u Zagrebu. 37) Njegovu književnu i uopće pisanu ostavštinu gospođa Čižek sačuvala je i predaje je Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. 38)

Zavidna filozofskog znanja, posebno marksizma, Vjenceslav Čižek je u svojim oglecima i inače jedan od najobrazovanijih, ako ne i najobrazovaniji, jedan od najargumentiranijih, ako ne i najargumentiraniji, jedan od najžešćih, ako ne i najžešći, jedan od najbeskompromisnijih, ako ne i najbeskompromisniji, jedan od najdosljednijih, ako ne i najdosljedniji, jedan od najupornijih, ako ne i najuporniji ... borac za samostalnu i demokratsku Hrvatsku. Uza sve to, on je i najviše propatio i najduže robijao za takvu državu.

Pa, kada je 1991. na osnovi prethodnoga referenduma proglašena, a zatim (1992.) i međunarodno priznata samostalna hrvatska država, bilo bi očekivano da takav pregalac za nju bude pozvan u Hrvatsku, da bude poznat, priznat i slavljen na velika zvona. Ništa od toga! Nije mu uspjelo osigurati za sebe niti sobu u nekom staračkom domu u Zagrebu, što je pokušavao i za što bi rado bio zamijenio svoj azilantski stan među turskim, afričkim i drugim strancima i azilantima na otužnoj periferiji Dortmunda.

To je bilo tako - prije nego je sreo Zoru Trek. Nakon toga i pošto su se vjenčali, dolazio je skupa s njom povremeno do Zagreba, makar da utazi žudnju za Hrvatskom.

Premda je nije mogao vidjeti, osjećao je. Sjeo bi na neku terasu na Trgu bana Jelačića i uživao u zvukovima, u riječima prolaznika... (Sve to znam "iz prve ruke"; sjedao sam s njima.)

Što je ispalo tako da nije došao živjeti u Hrvatskoj, dijelom je, moglo bi se reći, i sam kriv. Izravan u ocjenama i otvoren u mišljenju, još i prije negoli je sve oko osamostaljenja Hrvatske ozbiljno krenulo, još 1989., kada Franjo Tuđman obilazi emigraciju i izlaže im svoj politički program, Čížek u časopisu *Nezavisna Država Hrvatska* u Kanadi objavljuje članak naslovljen *Politička zanovijetanja Franje Tuđmana*. 39)

Ne treba ni pogledati što ispod toga naslova piše, dostatan je sam naslov, odnosno riječ "zanovijetanja". Franjo Tuđman je bio "taštiji od Tita i Krleže zajedno" te su zbog toga i on i Hrvatska imali nepotrebnih nevolja. 40) Tuđman, pa da - "zanovijeta"?! Navodno je, naime, Tuđman to vidio i naljutio se. Nitko od bližnjih mu i podčinjenih, a i od ulizica i prirepaka kojima je bio stalno okružen, nije se, siguran sam, niti usudio spomenuti mu Čížeka. Barem, nisu se to usuđivali oni koji su bili oko njega u državničkom aparatu, a sam Čížek, skromni azilant, bez pomoći hrvatskih vlasti ili kakva moćna darovateljca (kojega tada još nema!) nije imao materijalnih mogućnosti doći u Hrvatsku i tu organizirati život. U tom bi slučaju, naime, ostao bez azilantske pomoći jer više ne bi bio azilant. Nitko iz vlasti ili iz za njegov slučaj relevantnih institucija u samostalnoj Hrvatskoj ili nikada nije čuo ili nije htio ni čuti za nj, to je moje osobno iskustvo, sve zbog onih nesretnih "zanovijetanja", ili moguće zbog straha da bi se Tuđman mogao okomiti na onoga koji mu spomene Čížeka. Premda za to nema, a teško da i može biti ikakva, osobito pisana dokaza, pa to dakle nije "znanstvena tvrdnja", ipak sam posve uvjeren da je bilo upravo tako.

Tragično je to što su, glede samostalnosti Hrvatske, pa i načina da se to postigne (oružjem, borbom) Čížek i Tuđman bili istomišljenici (vidljivo je iz Čížekovih eseja!). Međutim – na predavanju u Kölnu 1989. očito nije bilo rečeno ono što je Čížek htio čuti, a Tuđman "samostalnu Hrvatsku" na tome predavanju moguće nije spominjao, i iz taktičkih razloga...?! Brzopleto i bez provjere (bez razgovora s Tuđmanom, koji je u emigraciji tada još zapravo nepoznat, tek kreće "u akciju") napisao je članak o Tuđmanovu "zanovijetanju" i pričanju o nebitnim stvarima, "velikosrpske laži" itd., ne spominjući bitno: samostalnu državu i borbu za nju. Taj zapravo usputni tekstić ("oko kartice i pol") poput one rugalice Titu u mladosti – bitno mu je utjecao na sudbinu.

* * *

Osim ogleđa, članaka, kolažnih karikatura i satira, anegdota itd., koje je, pod svojim imenom i brojnim pseudonimima objavljivao po emigrantskom tisku, Čížek je ukupno, između 1991. i 2001. objavio šest knjiga, dvadeset i dva članka i ogleđa te je zabilježeno devet u tisku objavljenih razgovora s njim. 41) Tri knjige su pjesničke, s time da *Bosonoga prašina* donosi zapravo izabrane pjesme iz prve knjige *Krvopisi predsvanuća* (Buenos Aires, 1989.), a ostalo su satire, zapisi iz tavnice i politički ogleđi.

Usuprot uvrštavanju njegovih pjesama u neke antologije hrvatskoga pjesništva, Vjenceslav Čížek ni u hrvatskoj književnosti ni u političkoj esejistici još nije ni približno odgođavajuće vrednovan; posve je postrance i uglavnom anonimn. U Crnoj Gori pogotovo, osim ako je još živ ponetko iz tadašnje književne omladine Crne Gore pa bi se mogao prisjetiti da je Čížek ponešto objavljivao kao književni poletarac na Cetinju. 42) Ali u sadašnjoj književnoj javnosti, kao ni u zapisima – ne postoji! Usuprot

nekolikim odličnim, pa bez prigovora i antologijskim pjesmama, ukupno gledano - ostao je minoran i marginalan pjesnik, za što, na žalost, itekako ima opravdanja. Ipak – u Hrvatskoj se to ponešto mijenja na bolje. Svejedno, mnogi, golema većina ljudi, pa i književnika - i ne zna za nj.

* * *

Pjesme piše u razdoblju od pedeset godina, budući da su prve objavljene one nastale upravo u Cetinju 1950., a zadnje 1999. u Njemačkoj. Međutim, sveukupni mu je pjesnički opus ipak malen, svega stotinu i dvadesetak naslova. Za dugih zatvorskih godina ni retka nije bio u prigodi napisati, ranije je u nemogućnosti objavljivati, a kasnije slijep - tako da to bitno utječe na malobrojnost njegovih radova. Njegovo je književno djelo, osim pjesničkoga, većim satiričko i ogledničko, na razmeđu književnosti, politike i filozofije, te publicističko.

Pjesništvo mu je stilski vrlo raznorodno, od slobodna stiha pejzažne lirike iz polovice prošloga stoljeća do misaonih i nostalgичnih sastavaka djelomično vezana stiha, pisanih u Dortmundu potkraj života, a i vrijednosno je posve neujednačeno. Pjesme su mu vrlo često maleni, sažeti i hermetični zapisi, zatim satirični stihovi, a rjeđe u prozi. No, upravo je u pjesmama u prozi, i estetski i gnoseološki, ostvario najvrjedniji dio svojega stvaralaštva.

Na ovome mjestu izuzimam samo one naslove koji se odnose na Boku, a toga je zapravo malo, ali – to je najbolje što je napisao.

Čížek, međutim, Boku u djetinjstvu, zavičajne Đenoviće, Kumbor i Herceg Novi, doživljava samo kao mjesto stanovanja: roditelji siromaškog radničkog djeteta tamo imaju stan u kojemu se samo "jede i prespava", 43) televizora još nema, a pravi okoliš za svoj duh dječaćić nalazi kod djeda u Konavlima, o kojima piše nadahnuto i zaneseno. Taj konavoski ruralni okoliš, djedovo ognjište te konavoski krajolik, inspiriraju ga za vrlo cjelovit ciklus kratkih pjesama, gotovo haikua, *Konavoski spomenak*. 44) Napisan je u emigraciji, u Njemačkoj, nakon 1972., dakle za prve emigracije (1972.- 1977., druga je od 1988. do smrti 2000.), mnogo godina kasnije. U ranom razdoblju, onom cetinjskom, u pejzažnim sastavcima, da se odnose na Boku razaznajemo tek prema nekim riječima ili sintagmama: "ribari", "luka", "jedra" "miris pržene ribe" i slično. 45)

Boki se, u stihovima potkraj života, vraća stanovito motivski, najizrazitije u pjesmi *Bokeljskoj mimozi*, 46) napisanoj u Dortmundu ("10. studenog 1998."), kojoj se nostalgično obraća izravno: "Nećemo se više nikad ljupko pogledati/ Rekla si mi da ćeš svagda mrazu prkositi/ kad me ne bude na ovome svijetu. Tako smo slični, hrabriji od zbilje,/ zlatice moja premaljetna."

Doista, Čížek jest bio hrabriji od zbilje, znao je i sam da je tako.

Najkreativnije, najcjelovitije i najbolje Čížek se Boki vraća vjerojatno za svoga srednjoškolsko-profesorskog boravka u Kotoru, ali ni mjesto ni godinu nastanka ciklusa *Bokeljska svitanja* nigdje ne navodi. 47)

Taj kratki ciklus, samo sedam naslova, potvrđuje ga međutim kao izvrsna pjesnika, jedinstvena senzibiliteta upravo za bokeljske posebnosti. Četiri su pjesme u prozi ("Kiša", "Nebo", "Međe" i "Kotor", a tri su stihovi ("Kad ne umrem", "Mimoza" i "Katica", to je ime njegove majke).

Mislim da nitko kao Čížek nije tako dojmljivo osjetio i predstavio atmosferu kiše u Boki: "Jer kiša u Boki ne pada, nego silazi s nebesa". Jednako posebno pjeva i o nebu

koje je "razapeto između brda", i o međama ("bez međa ni zemlja ne bi imala u što stati"), ali za ovu prigodu predstavimo pjesmu *Kotor* koju zavređuje svaka ozbiljna antologija hrvatske pjesme u prozi. 48)

Kotor

*Od kamena, u kamenu, pod kamenom,
S dvije strane ograđuju ga vode podlokače, a s treće slana.
Četvrta mu priljubljena uz stopalo Lovćena. Niotkud ga ne možeš vidjeti. Ugledaš ga
kad i on tebe.
Sićušan sivač golub u tijesnome gnijezdu stariji je od pamćenja najstarijeg ljetopisa.
Sazdan od goleme sumnje u vanjski svijet. Sunce ga samo ovlaš ogrijeva.
Usred zime, kad se glavna gradska vrata pritvore, prometne se u prostranu prohladnu
kuću s mnogo starije čeljadi. Vrijeme se uspori, a obdanica toliko skрати da se i ure s
gradskog tornja s nevjericom oglašavaju.
Putniku namjerniku tada se učini da je dospio na kraj svijeta.
Kao što i jest.*

Premda puni estetski prihvati ove pjesme može imati samo onaj koji je prezimio u Kotoru ili makar u kojem drugom dalmatinskom ili primorskom gradiću pod brdom, a uz more, pjesma je ipak jedinstvene slikovitosti i spoznaje. Uočimo li završne sintagme, "na kraj svijeta" i "kao što i jest", njezine su aluzivnosti višestruke. Pjesma je pravi pjesnički biser, uz tek još ponekoga u opusu...

Iako, žalibože, općenito gledano, ipak *poeta minor*, ovom i još ponekom pjesmom (iz toga ciklusa), Vjenceslav Čižek svejedno može stati uz one najveće.

Kao pjesnik, Čižek je suptilan, profinjen lirik, inovator u jeziku ("krvopisi", "okomitovodoravno", "svjetlokril", "ukolačeno", "svjetlarina", "lunarina" "krvarina" itd.) te svjedok svoje nesretne sudbine u zeničkim kazamatima, ali i duhovna gromada koju nikada i nitko nije uspio poljuljati.

***

Pjesničko djelo, dakle, sačuvano je u tri zbirčice, a stane sve u jednu zbirku. 49) Uz izdvojeno, kao osobito vrijedno valja uočiti lirske sažetke "Konavoskoga spomenka", kao i one iz "Daljine bliskog", te poneke rane i kasne verse iz posljednje knjige "Sok od kiše", a posebno nekoliko pjesama koje su nastale (ne i napisane!) u zatvoru u Zenici. (Strašno je to, nepodnošljivo strašno – pjesniku zabraniti da piše, da gotovo desetljeće i pol ne smije - nema ni čime ni na čemu ni gdje - išta zabilježiti, da pamti stihove i na taj ih način, u sjećanju – "iznosi" iz zatvora, godinama kasnije, tek kada je pušten iz tamnice! Da medicinski i higijenski zapušten oslijepi u prljavštini među najgorim kriminalcima, mahom ubojicama. Da je preživio samo tu strahotu, koja je svakako teško naškodila njegovu pjesništvu i nepopravljivo ga oštetila – bio bi "hrabriji od zbilje", ali on je preživio mnogo teža ponižavanja, koja je uspio ne doživljavati tako, nego kao čast: "kad vas žele poniziti, zdrobiti, uništiti, a vi stojte smireno i samouvjereni. To je doista čast" – vidi uvodni citat!). Međutim, njegove iznimno teške životne nevolje utjecale su na to da Čižek nije bio u tijeku estetskih mijena i zahtijeva vremena, da je ostao postrance od poetičkih matica pa je tako i njegovo pjesničko djelo, na žalost, ostalo marginalno. I u vlastitu opusu i inače. Što, naravno, ne umanjuje visoku estetsku vrijednost pojedinih uradaka.

Likovno djelo Vjenceslava Čižeka, sastoji se od ponešto crteža i slika te skulptura koje su njegovom rukom obrađeni prirodni drveni artefakti. Zora Trek Čižek, pišući kratko o Čižekovoj duhovnoj ostavštini u knjizi "Sok od kiše" svjedoči da od njegovih likovnih djela posjeduje samo "original" slike na naslovnici te knjige, 50) a da su ostalo fotografije s jedine likovne izložbe koju je priredio u Foči 1967. godine. Ona tu bilježi da skulpture "obično predočavaju tajnovitu i mračnu stranu čovjekova življenja" . 51) Originali slika i skulptura nalaze se na "meni poznatim i nepoznatim mjestima koja su mi nedostupna" 52), zapisuje gospođa Trek Čižek, što hoće reći da ona za neka djela zna gdje su, iako su njoj nedostupna. No, stanovito likovnim radovima treba smatrati i kolaže koje je radio pomoću tuđih karikatura i fotografija u emigraciji (onoj prvoj, od 1972.), u svrhu političkoga djelovanja protiv diktature u komunističkoj Jugoslaviji, sve do Udbine otmice (11. 11. 1977.) Nakon toga, u zeničkom zvjerinjaku, ni likovna ni pjesnička djelatnost nije više bila moguća. Pjesnička se obnovila potkraj života, ali likovna ne; slijep je!

No, u zaključku ostaje nepobitno da su mu komunistički kazamati bitno onemogućili i pjesničko i likovno umjetničko stvaralaštvo te da su i s te strane - uništavajući mu mogućnost kreacije - sustavno uništavali njegov život, samo stoga jer nije bio politički istomišljenik vladajućih, a nije htio pretvarati se da jest.

Ogledničko djelo Vjenceslava Čižeka osakaćeno je jednakim razlozima; dok je bio u Jugoslaviji, bilo kakvi članci protiv nje i protiv Tita – nemogući su. I sam kaže da nikada ne bi bio dobrovoljno otišao u političko izgnanstvo niti zatražio azil da je u Domovini mogao slobodno oporbno djelovati. "Rušenje Jugoslavije, a oslobađanje Hrvatske ne može biti socijalno-revolucionarni, nego političko revolucionarni-čin." To je on napisao još 1973., kada u tom smislu rijetko tko usuđivao i misliti... 53)

Ovo nije mjesto za to, niti mi je namjera ovdje analizirati njegove političke eseje, samo ukazati na njih te pripomenuti da sav njegov oglednički opus – kako ga ja čitam i razumijevam - ima tri bitne sastojnice: čisto *filozofsku*, gnoseološku, dakle spoznajnu misao o čovjeku, zatim *političku* – usmjerenu prema demokraciji s jedne, a prema pravu hrvatskoga naroda da stvara hrvatsku samostalnu državu s druge strane te konačno *etičku* sastojnicu, gdje je sve usmjereno slobodi i pojedinca i naroda (svakoga naroda) kao i istini. Istina ga posebno zaokuplja, ali ne u spoznajnom smislu, spekulativno "što je istina"; on pouzdano zna što je: to je, za Čižeka, "sloboda čovjeka i naroda, svakoga čovjeka i svakoga naroda", 54) čemu se suprostavila prije svega njegova spoznaja da je "komunizam, ili 'socijalizam', kako je dosad vidljivo, nezamisliv bez diktature...." . 55) Borba za tu istinu označava i njegovo ogledničko djelo i sav njegov životni put. Konkretna borba i strategija te borbe hrvatskoga naroda za svoju slobodu i vlastitu državu - nikada nije isključena, dapače! To mu je temeljni cilj.

Satiričko djelo Vjenceslava Čižeka zapravo je konkretiziranje onoga što tumači u svojim esejima. Sav njegov satirički rad – od one prve ovdje navedene rugalice narodu sa samo jednom glavom, odnosno posprdnicu Titu, pa do likovnih kolaža, osmišljen je također "borbom za istinu" upravo u tom smislu da se "samoupravni socijalizam" raskrinka kao diktatura i totalitarizam. Njegov "Jugo - ustav" 56) posvećen je "najvećem državnom cirkusu na svijetu" (Jugoslaviji) i parodija je stvarnoga tadašnjega ustava. Na istom su pravcu i "Samoupravljačka gramatika s rječnikom" 57) te "Narodni narod". 58) Posvuda je i žestok i uvjerljiv. Evo, za ilustraciju, dva primjera tih satiričnih pjesmica, uvijek kratkih – od četiri do desetak stihova, rimovanih,.: *Narodni izbori// Razdragani svijet hrli,/ vatrogasna klapa svira,/ jugo-glasač čili, vrli,/ od jednoga - jednog bira*", ili *"Narodno sveučilište// Učimo se, mučimo se,/ kako bismo znanje stekli / da najveće od svih znanja/ Slažemo se – bumo rekli."* "Jugobecarac" . 59) Tu su, osim stihova, još i proglasi i politički kolaži. Osobito je ubojit kolažiranjem novinskih naslova ili

karikatura iz jugo-tiska, najčešće onih iz *Vjesnika* koje crta Oto Reisinger, davajući im nove potpise i nova, satirična značenja. U svemu tome Čižek je svoje umjetničke sposobnosti, i pjesničke i likovne, pisanjem ili kolažiranjem karikatura također stavljao na raspolaganje svojoj borbi "za istinu" te za slobodu naroda kojemu pripada.

Memoaristika ("Među nakotom zloduha" i "Moje tamnovanje" 60) još je jedna sastojnica sveukupna njegova djela, danas moguće s čitateljske znatiželje (receptijski) i najzanimljivija. Naime, njegov životni put i njegova sudbina nerazdvojni su od onoga što je i kako je pisao. On o svojem robovanju, međutim, rijetko svjedoči deskribirajući ili narativno. Tek navodi poneke situacije, zapravo manjkavo, gledamo li s pripovijedalačkoga motrišta. No, on je prema svojoj vokaciji filozof, satirik i pjesnik, ne i pripovjedač, a osobito je nesklon bilo čemu što u njegovu pogledu nije istina ili što se ne može dokazati.

Da je bio takav, da je junačno stao sam protiv totalitarizma, sam protiv Udbe, sam protiv diktatora, dva su temeljca, a oba baštini iz obitelji, iz odgoja. Siromašno je radničko dijete, po majci Katici seljačkih korijena, odgajano tako da je moral na osnovama vrednota katoličkoga katekizma i "božjih zapovijedi" u središtu življenja. Na tome se izbrusio njegov svjetonazor.

Drugi upornik njegovu junačnom i moralno nesavrtljivu življenju lako je uočiti u njegovoj nepokolebljivoj vjeri u Boga. Prisjetimo se onoga trenutka kada mu je, u izgnaničkoj sobici u Njemačkoj, bilo jasno da mora "podnijeti žrtvu": "Kleknuo sam ispred raspeća u svojoj sobi..." 61)

Rodoljublje je pak baštiniio od oca, za kraljevine Jugoslavije poklonika Hrvatske seljačke stranke, koji mu je odmalena usađivao ljubav za Domovinu. 62)

Ono za što je Čižek svjesno žrtvovao svoju osobnu slobodu, za što je podnio tolike patnje – to je zapravo to što svi mi danas uživamo: sloboda i demokracija.

Za slobodnu, višestranačku i samostalnu Hrvatsku Čižek je ginuo, izgubivši vid, žestoko se tukući, i ne samo riječima. No, da je živ, siguran sam (uostalom – i pokazalo se!) - ne bi se dopadao većini današnjih hrvatskih demokrata na vlasti, a ni crkvenim ocima koji su materijalno (plaće, nekretnine, dionice...) prigrabili čvršće nego vjeru... Ne bi upravo stoga jer je bio beskompromisan, moralno posve čist, vjernik čvrstinom svojih uvjerenja prisposobiv svecima, svjesno prihvaćajući patnju i odricanje e da bi ostvario svoje poslanje i djelo, idealist nadasve nesretne sudbine.

Kako je početo, neka bude tako i završeno, Čižekovim riječima: "Emigracija me nikada nije privlačila niti oduševljavala. Moja progonstva u domovini nisu uslijedila kao odmazda za moje buntovništvo. Ja sam tih i radin čovjek koji ima samo jednu strašnu manu: hoće raspravu, dokaze, istinu. To sam tražio i ništa više. I nisam se čudio onima koji istinu nisu znali, nego onima koji se nje stide, a znaju!" 63)

Tako piše o razlozima svoga izbjeglištva, međutim u ogledu *Domovina i tuđina* već u prvoj rečenici bilježi kako mu je bilo u tuđini: "Teže je duši čovjeka biti slobodan bez domovine nego biti u domovini bez slobode – to je moj najjači dojam, najuvjerljiviji zaključak koji mi se nametnuo u prvim danima vlastite emigracije." 64)

Na žalost, u "vlastitoj emigraciji" ostao je - doživotno. Svakako i zbog "Zanovijetanja Franje Tuđmana"!

Nema za to nikakva dokaza, ali ipak znam zašto je nastojao, kad god je mogao, doputovati u Hrvatsku, zašto je tako žudno upijao mirise i zvukove, hrvatski jezik prolaznika na ulici za kratkih (plaćenih!) boravaka u Zagrebu. Ali, nikada nikoga i ništa nije molio, osim svoju voljenu i odanu gospođu Zoru, uspravan i odvažan do kraja života.

Bilješke

1. UDB-a, "uprava", a kasnije, od 1964., "služba" (SNB) državne sigurnosti, srpski "bezbednosti", u bivšoj SFRJ, vidi: Hrvatski enciklopedijski rječnik, Tar – Viš, Novi Liber, Zagreb, 2004., str. 173.
2. "Narod s jednom glavom" metafora je vlastodršca, u ovom slučaju Tita iz ovdje navedene satire (Narodni vođa).
3. Tako je "čitao skraćenicu" JBT (Josip Broz Tito), osobito u karikaturama, vidi: Ljekovito trnje, Satirični listići, Naklada DHK HB, Mostar 2000., str. 65
4. Ibidem, Uvod, str. 5. Prethodno sam ga nazvao "Bokeljski Job", vidi: Bosonoga prašina, Školske novine, Zagreb, 1994., str. 57.
5. "Tako smo slični, hrabriji od zbilje,/ zlatice moja premaljetna.", *Bokeljskoj mimozi, Sok od kiše*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2001., str. 40.
6. *Borba za istinu, Hrvatska republikanska zajednica*, Zagreb, 2001., str. 63.
7. Ibid., str. 7, preneseno iz časopisa *Republika Hrvatska*, Toronto, Kanada, br 165. str. 16.
8. Nakon Udbine otmice i teških premlaćivanja, više je izvođenja na lažna strijeljanja, koja su, osobito psihološki, iznimno okrutna, no on svejedno na suđenju jasno izjavljuje da "Titu želi smrt", a dosta je i drugih dokaza iznimnih junaštava, vidi: "Moje tamnovanje", *Borba za istinu*, str. 51-67.
9. Ibid., *Životopis*, "zatvaraju ga 1952." str. 71. Iz toga *Životopisa* kao i iz knjige *U raljama zloduha*, Matica hrvatska, Zagreb, 2003., *Omladinski pokret* u Cetinju "uređivao je 1953." Dakle, ako je 1952., zatvoren, a 1954. izgnan iz Crne Gore, a između toga je još uređivao časopis, to mora biti da je bio kratkoročan zatvor, neki nesporazum koji je potom izglađen, ili je moguće časopis ipak uređivao samo ranije (?). Nema potvrde da je bio i predsjednik Književne omladine Crne Gore (a u razgovoru, u njegovu azilantskom domu u Dortmundu 1996. nismo se doticali te teme!), no taj bi se podatak moguće našao negdje u cetinjskim arhivima, što je ovome autoru sada nedostupno, a nije niti osobito bitno. Izgon iz Crne Gore dobiva najvjerojatnije stoga jer je kao urednik došao u sukob s republičkim komitetom Komunističke partije zbog toga što o Staljinu objaviti, a što ne – ako je dobro razumjeti razne biografske zabilješke. "Napusti Crnu Goru, ali znaj, gdje god bio stići će te naša optužnica" – navodno mu je tada rečeno, navodi se tako u biografskoj zabilješci te knjige (*U raljama zloduha*).
- 10) Sva ostavština Vjenceslava Čičeka (rukopisi, dokumenti sa suđenja i drugo) u trenutku pisanja ovoga zapisa nalaze se u postupku primopredaje između Njemačke i Hrvatske, s mnogo administrativnih i formalnih prepreka i zastoja; ostavštinu je, naime Čičekova udovica Zora Trek Čiček, koja živi u Njemačkoj, namijenila predati Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, što je dakle u postupku.
11. Tada dokaz "neprijateljske propagande", pjesma je međutim prvi put objavljena tek u *Republici Hrvatskoj*, Buenos Aires, Argentina, 1974., a u Hrvatskoj u knjizi *Ljekovito trnje, satirični listići*, kao dio stihovanog satiričkog ciklusa *Narodni narod (1954.- 1974.)*, Naklada Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne. Mostar 2000., str. 47. I ja sam je uvrstio u *Bilješku o piscu* u Čičekovoj pjesničkoj zbirci *Bosonoga prašina*, Školske novine, Zagreb, 1995., str. 69, a zabilježio sam je na tome mjestu kako mi izgovorio sam autor, prisjetimo se – tada posve slijep – a ja zapisao, neznatno drugačije nego je drugdje, pa i ovdje. (Razlika je samo u tome što su tamo samo četiri stiha, ovdje ih je šest, a sve riječi su iste.) Najnovije, o toj Čičekovoj satiri/aforizmu govori i knjiga Marka Vešovića *Špijun iz Pipera* (Sarajevo, 2010.) gdje autor piše tko je prokazao Čičeka i bio svjedok na suđenju za delikt pisanja neobjavljene pjesmičice o vodi., za što je Čiček odrobijao pune dvije godine. Međutim, *nomina odiosa sunt*. Nije važno ime nego činjenica; svatko ga je mogao prokazati i strpati u zatvor za neobjavljenju pjesmu. A ime nije bitno pogotovo ako se taj delikt (ne pisanja, nego prokazivanja!) može pripisati grijesima mladosti, a osobito ako inače u te osobe prevladavaju dobra djela i poštenje te kasnije neosporno velike zasluge za (hrvatski) narod ...Tko je od nas pozvan suditi...

12. Tako se ti predmeti sedamdesetih godina prošloga stoljeća, poslije tadašnje "reformne školstva", zvali u tadašnjoj Socijalističkoj Republici Hrvatskoj, a jednako tako ili približno tako, nazivi su varirali, ovisno i o tipu škole – no sadržaj je uglavnom isti ili sličan – i u drugim "socijalističkim republikama". Te premete obvezno tumače profesori filozofije, to je dio njihova obrazovanja! Tako je npr. Čížek u Kotoru predavao *Filozofske nauke i društveno uređenje*, što je ostalo zapisano u prigodnoj publikaciji prigodom stogodišnjice gimnazije Stjepana Mitrova Ljubiše (1865. – 1965.)

13. "Skulpture je pravio iz pronađenih starih korijena i panjeva u šetnji kroz bosanske šume. Obično predočavaju tajnovitu i mračnu stranu čovjekova življenja", ZORA TREK ČIŽEK: *O duhovnoj baštini profesora Vjenceslava Čížeka, Sok od kiše*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2001., str. 92.

14. Zvalo se *Republički sekretariat za odgoj, obrazovanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu* dotične od jugoslavenskih republika, ili je to bio pokrajinski, sličan naziv.

15. *Domovina i sloboda, Republika Hrvatska*, Toronto, Kanada, br. 105, 10. travnja 1976., str. 9 - 14.

16. Ibid.

17. U Okružnom javnom tužilaštvu u Sarajevu, KT. 41/78. od 29. 6. 1978. na stranici 5 piše: "U periodu od 1973. do pred kraj 1977. godine posebnu pažnju zaslužuje njegova aktivnost koja se manifestovala kroz vrlo obimno pisanje raznih članaka neprijateljske sadržine, zatim eseja, letaka, pamfleta, anegdota, crtanja karikatura i sl. Sve je ovo objavljeno u raznim novinama i časopisima ustaške emigracije kao što su "Hrvatska borba", "Otpor", "Hrvatska revija", "Republika Hrvatska" i drugim, posebno u listu "Rakovica", glasilu Hrvatske republikanske stranke čiji je on pokretač i osnivač i nezvanični urednik. Svoje priloge koje je objavljivao u ovim listovima potpisivao je nekada punim imenom i prezimenom, a vrlo često inicijalima ili raznim pseudonimima kao što su "Mak Bardak", "Meho Bukara", "Alija", "Stipe Sikirica", "Croata", "Vjeko", "Profesor" i sl." Ti radovi nedostaju *Bibliografiji* na kraju knjige *Sok od kiše*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2001., kaže se tamo u nepotpisanoj bilješci na str. 91.

18. "Prihvatio sam njezin poziv uz malu sumnju da bi to mogla biti Udbina zamka" navodi u *Mojem tamnovanju, Republika Hrvatska*, br. 165, srpanj 1989., str 15 – 32.

19. Ibid., Čížek bilježi: "Hasan Milić, koji je živio u Njemačkoj, u Neustadtu, kao gastarbajter, a zapravo je bio udbaša, uvukao se u Mjesni odbor HNV-a (Hrvatskoga nacionalnog vijeća, op. aut.) pod šifrom(...) Na njegov poziv sam i ja jednom posjetio Neustadt i ušao sam u pravi udbaški osinjak, što mi je tek kasnije bilo jasno. Mislim da je tamo bilo desetak ljudi, a cijelom je skupinom, kako sam kasnije mogao rekonstruirati, osobno rukovodio pukovnik Udbe, dobro poznati Duško Zgonjanin, šef tajne policije za Bosnu i Hercegovinu, kasnije ministar unutrašnjih poslova S.R. Bosne i Hercegovine."

20. Vidi: VJENCESLAV ČIŽEK, *Borba za istinu*, Hrvatska republikanska zajednica, Zagreb, 2001., str.52.

21. Ibid., str. 53.

22. Ibid., str. 56.

23. Bio je to neki MIRKO ZOVKO, Čížeku je, kako je kasnije zapisao, rekao ovo: "Druže profesore, što niste počinili kakav prometni prekršaj, pa da vidite kako bih vas ja branio. Ovako, ne mogu vas braniti, jer ako bih vas branio, morao bih napadati državu, a ja sam komunist i meni je dobro" . Tada sam ustao, čestitao mu i rekao sam da od njega tražim samo toliko da mi naruči jednu kavicu, kada počne suđenje. I to je doista učinio." (...) "Isljednik" Vinko, navodno Hercegovac, kojemu se nigdje ne navodi prezime, rekao je: "Ja ću pisati optužnicu. Kakav Hadžikarić!" (službeni tužitelj). Čížek je zamolio branitelja da upita suca TRPIMIRATOMIĆA zna li išta o njegovoj otmiči, kako ga je i gdje Udba otela, a Zovko mu je dojavio da sudac o tome ništa ne zna. Tada je upitao Vinka "što će biti ako me sudac upita gdje sam uhićen i kako sam dospio u Jugoslaviju", a ovaj mu je odgovorio. "Neće te pitati." "Tada mi je bilo jasno u kakvom sam komplotu. Stoga sam se pripremio za suđenje tako da sam odlučio ništa ne govoriti", ibid., str 57.

24. "Tito je genij, ali mu želim smrt kao svakom diktatoru.' I to je bilo sve što sam na takozvanoj raspravi rekao", ibid. str. 58.

25. Svi su ti ogledi objavljeni, između lipnja 1973. i listopada 1976. u časopisu *Republika Hrvatska*, koji je izlazio u Torontu, u Kanadi, a kasnije su sakupljeni u knjizi *Borba za istinu*, u Društvu hrvatskih književnika *Herceg Bosne*, u Mostaru 2000., str. 17 – 50.

26. Navod je prema navedenoj knjizi, str.46.

27. Ibid., str 40 i 44.

28. Ibid., str. 64.

29. Ibid., str. 60.

30. "*Bezakonje// Slijep, svezan između dvojice/ razbojnika crvenog podzemlja,/ pršti tanka kora poledice (...), Matični broj 6146//(...) u psovačkom stroju što nikamo vodi/ sa uzničkim žigom sred balkanske mlake,/ gdje se zakonito samo zloduh plodi// sav isparen ljuto bespućima zlobe/ avetinjske vlasti, ja užijem tebi/ voštanicu časti, Vjenceslave robe! (...) Tridesetosma rupetina pakla// Već deseto ljeto napipavam kute/ stjeničave tmice kazamata, zlikovci su zakovali vrata/ a brabonjci ljudski zakrčili pute". VJENCESLAV ČIŽEK: *Bosonoga prašina*, Školske novine, Zagreb, 1995., ciklus *Iskre tmice*, str. 27- 36. Ovi zadnji stihovi, prema riječima samoga autora, nisu nikakva metafora nego njegova dugogodišnja doslovna uznička zbilja.*

31. MALKICA DUGEČ u već navođenom tekstu *Vjenceslav Čížek – jedan život za Hrvatsku*, piše da je 7. 11. 1988. Čížek oslobođen jugoslavenskih kazamata "na zauzimanje i uporno diplomatsko angažiranje tadašnjeg njemačkog ministra vanjskih poslova Hansa D. Genchnera" (*Ljekovito trnje*, Naklada DHK HB, Mostar, 2000., str. 83.) U to je uvjeren bio i sam Čížek. U vrijeme tih zbivanja, mislim da je ministar vanjskih polova Jugoslavije bio Budimir Lončar, sadašnji "savjetnik za vanjsku politiku" Stjepana Mesića, predsjednika Hrvatske, kojega izdaljega poznajem, te sam ga nazvao tijekom pisanja ovoga teksta (pri svršetku siječnja 2008.) i upitao ga zna li što o tome: rekao je da ne zna ništa, da "prezime Čížek može povezati jedino s nekim Ukrajincom", a da je to o čemu ga pitam "moguće bilo na nižim razinama".

32. Nakon povratka iz Dortmunda, 1996., gdje sam slijepome kolegi i zemljaku (prema majčinoj lozi), čiju sam zbirku pjesama *Bosonogu prašinu* već bio objelodanio u *Školskim novinama* (1995.) u Zagrebu, pomogao srediti pjesničku građu koju je tada posjedovao te obavio intervju s njim, ali – na njegovo inzistiranje – "samo o umjetnosti", koji je kasnije objavljen u *Ljekovitom trnju*, Mostar, 2000., pod naslovom *Vjenceslav Čížek o sebi i pjesništvu*, str. 69-80 – budući da sam živeći nekoliko dana s njim i s gospodom Zorom shvatio koliko bi se žarko želio potkraj života smiriti u Hrvatskoj, pokušao sam nešto napraviti da mu u tome pomognem. On mi je, istina, dosta obeshrabreno, ali ipak s njegovim karakterističnim pomalo posprdnim osmijehom, rekao da mi je bolje to i ne pokušavati. Međutim – pokušao sam ipak naći se s gospodinom Šeksom, i tada potpredsjednikom Sabora, koji ga je, dakle, kao zagovornik međunarodne organizacije za zaštitu ljudskih prava u komunističkoj Jugoslaviji, a i drugim europskim jugoistočnim zemljama, dočekao na izlazu iz zatvora, kako je tvrdio Čížek. Mjesecima sam pokušavao doći do Šeksa (kojega sam izdaljega poznavao, jer sam ga, s drugima nekima političarima, netom nakon oslobođenja juga Hrvatske, "vodio" pokazati im Prevlaku), ali trebao sam tajnici reći zašto ga trebam, spomenuti dakle Čížekovo prezime, no nisam uspio probiti se dalje od šefa njegova kabineta, nekog Črnje, ako se dobro sjećam. Kanio sam potegnuti ravno do Tuđmana, iako sam znao da je tašt i ljut na Čížeka zbog objavljivanja "Zanovijetanja Franje Tuđmana", ali – i na mene je tada dr. Tuđman bio ljut, još od razgovora u Društvu hrvatskih književnika 1988., kada nisam želio "ići u politiku" i skupa s njim «ostvariti to što inače pišem» – sigurno me, mislio sam, s tom temom razgovora neće niti primiti (jer, kako rekoh, već kod tajnice - državnim visokim dužnosnicima uvijek treba najaviti "temu razgovora"!)). Ipak, danas žalim što nisam makar pokušao: Tuđman jest bio silno tašt, ali nije bio zao čovjek; da sam mu potanko objasnio kako su on i Čížek željeli isto, da je u *Zanovijetanjima Franje Tuđmana* riječ o nesporazumu i o mogućoj Čížekovoj nedovoljnoj promišljenosti i brzopletosti – možda bi bio velikodušan; znao je biti velikodušan. Međutim - prošo voz!

33. Tijekom pisanja ovoga teksta ponovno sam nazvao gospodina VLADIMIRA ŠEKSA, dakle tada ponovno potpredsjednika Sabora; sada sam lako došao do njega i on mi je u telefonskome kontaktu potkraj siječnja 2008. "umjesto razgovora" o Čížeku, predložio da mi pošalje dokumentaciju koju on ima o tome. Promptno mi je uputio prepisku između sebe i gospodina MICHAELA KLEIBRINKA koji se podpisuje u ime *Intenacionale Gesellchaft für Menschenrechte*. To je *Međunarodno društvo za ljudska*

prava, zapravo isto što i *International Amnesty*. Prepiska je na njemačkom: 17.10. 1988. Kleibrink obavještava Šeksa da se Čižeku uskraćuje putovnica za ulazak u Njemačku bez objašnjenja. Šeks iz Osijeka 9. 11.1988. "prilaže pismo ministra pravosuđa Socijalističke Republike Hrvatske koje se bavi Čižekom", obećava da će im poslati priloge o njemu koje priprema. Očito je da je gosp. Šeks veza između jugoslavenskih vlasti i međunarodne udruge za ljudska prava – njezin je predstavnik. (Jedan dio Kleibrinkove prepiske sa Šeksom odnosi se i na ljudska prava u Rumunjskoj!) Gosp. Šeks piše i da je posjetio Čižeka u Sarajevu 30. 10. 1988., kad mu je policija odbila dati putovnicu "zbog javnog reda i državne sigurnosti" te u pismu dalje kaže kako je to potpuna samovolja jugoslavenskih vlasti ("absoluten Eigenwille") osobito s obzirom na to da je Čižek "slijepa osoba"... Konačno, 11. 11. 1988. gosp. Kleibrink javlja gosp. Šeksu da je četiri dana ranije, 7. 11. 1988 Čižek zrakoplovom stigao u Frankfurt na Majni...

34. "U Zagrebu (...) imao sam kraći susret s trojicom književnika (Aralicom, Mihalićem i Matvejevićem). Nakon kraćeg razgovora, razbježali su se, pogotovo kad sam iz džepa izvadio neke svoje pjesme koje su bile neugodne za državu i vjerojatno i za njih", VJENCESLAV ČIŽEK, *Borba za istinu*, Zagreb 2001., str. 66.

35. Ibid. str. 6

36. Uz akademika JOSIPA PEČARIĆA i MARIA OSTOJIĆA (koji je nad grobom govorio u ime *Hrvatske republikanske zajednice*, čiji je bio predsjednik), "od prof. Vjenceslava Čižeka oprostio sam se na Sinjskom groblju...", vidi *Predgovor* knjizi *Borba za istinu*, Zagreb, 2001, str. 5, nekoliko tužnih rečenica nad njegovim lijesom izgovorio sam samo u svoje ime; Društvu hrvatskih književnika Čižek nije pripadao, nije nikada napisao molbu, što je bilo neophodno za prijem.

37. Izdavač je privatnik, Naklada Jurčić, *Skicu za portret* piše VJEKOSLAV BOBAN, a knjigu je za tisak priredila ZORA TREK ČIŽEK, skupa s autorom, podkraj njegova života.

38. Tijekom pisanja ovoga rada zanimao sam se je li ostavština stigla u Sveučilišnu knjižnicu; još nije... Ali je očekuju. Vjerojatno je riječ o proceduralnim preprekama; valja s time prelaziti granicu Europske Unije... Najnovijom provjerom (27. rujna 2010.) Čižekova ostavština još nije stigla u Sveučilišnu knjižnicu u Zagrebu. Gdje je zapelo, teško je iztražiti. Gospođa Trek Čižek, naime, nije naslijedila azilantska primanja svojega muža (prema njemačkim zakonima to navodno nije moguće) pa je prisiljena zarađivati za život kao spremačica (premda je u Hrvatskoj bila zaposlena kao tajnica u školi). Ili je negdje netko nemaran u diplomatskim predstavništvima zaboravio ili zametnuo...?!

39. To je objavljeno u broju 6 *Nezavisne države Hrvatske*, Toronto, 1989., str 3. Čižek predbacuje Tuđmanu da je na predavanju u Kölnu, koje je on išao poslušati, zanovijetao o broju žrtava u Jasenovcu i drugom, pa iako je istina da su one višestruko uvećavane itd., Tuđman tamo nije rekao ono bitno i što se mora reći: "da svaki narod pa i hrvatski ima pravo na ostvarenje svoje nacionalne države". Čižek drži bitnim to kazati i tako djelovati, sve drugo je za njega samo "zanovijetanje", stoga piše da je Tuđman "Tuđ- Mann". Bio je to za Čižeka fatalan nesporazum, jer - što se toga tiče - Čižek i Tuđman bili su – istomišljenici!

40. To da je "Tuđman taštiji od Tita i Krleže zajedno", znao bi reći pokojni IVAN IĆAN RAMLJAK, međunarodno nagrađivani hrvatski književnik za djecu i mladež, koji je s Tuđmanom radio u *Institutu za povijest radničkog pokreta*, kasnih šezdesetih u Zagrebu. No, bilo je to u Tuđmanovoj taštini i općepoznato, pa o tome ima i viceva. A njegova izjava da je "sretan što nije oženio ni Srkinju ni Židovku" jednako je – samo njegova taština. Naime, u Hrvatskoj, za socijalizma, ako bi neki rukovoditelj bio oženjen nekom nekatolkinjom ili Nehrvaticom, vrlo je brzo napredovao i redovito bio visoko pozicioniran je jer već takvom ženidbom bilo isključeno da je nacionalist (Tito, Krleža, Šušteršič...) a on, "Franjo Prvi Veliki", premda je oženjen katolkinjom i Hrvaticom te stoga nije mogao biti protežiran – vidi što je sve uspio! Njegov najdraži unuk – a da mu je najdraži - i to je bilo općepoznato - po ocu je Srbin (Košutić), a neki od najbližih mu suradnika, koje je sam birao, bili su Židovi; riječ je dakle o taštini i samo o taštini. Ali i o netaktičnosti pa i nepromišljenosti; taština sve zamrača. Takav, sigurno da Čižekom, uz napomenuti "delikt" o "zanovijetanju" – nije baš bio oduševljen...

41. U knjizi *Sok od kiše* koju je priredila ZORA TREK ČIŽEK, navedena je *Bibliografija* VJENCESLAVA ČIŽEKA, knjige: *Krvopisi predsvanuća*, pjesme, Republika Hrvatska, Buenos

Aires, 1989.; *Bosonoga prašina*, odabrane pjesme, NIP Školske novine, Zagreb, 1994. (u CIP-u te knjige navedena je međutim 1995.); *Ljekovito trnje*, satirični listići, DHK HB, Mostar, 2000.; *Među nakotom zloduha* – zapisci iz tamnice, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 2000.; *Borba za istinu*, politički eseji, Hrvatska republikanska zajednica, Zagreb, 2001; *Sok od kiše*, pjesme, Naklada Jurčić, Zagreb, 2000.; *U raljama zloduha*, Matica hrvatska, 2003. No, navedene knjige *Među nakotom zloduha* nema ni u Sveučilišnoj knjižnici niti na internetu pa je dvojbeno je li to isto što i *U raljama zloduha*...?! U Sveučilišnoj knjižnici međutim navedene su neke knjige u kojima je Čížek jedan od autora, među kojima je nekoliko antologija: *Skupljena baština*, ŠN, 1993., *Probrana baština*, PAN knjiga, Zagreb, 2001. (obje su moje), *Cvrčak u boriku*, Pergamena, Zagreb, 1996. (priredio ANTE SELAK), *Hrvatska božićna lirika od Kranjčevića do danas*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2000., *Uskrsne pjesme*..., isti nakladnik 2001. (oboje priredio BOŽIDAR PETRAČ) te neki inozemni naslovi, *The blind dissenter*, Windsor, Ont., Hrvatsko republikansko društvo "Uskok", Hrvatsko republikansko društvo Dubrovnik, Chicago, 1983.; *Combattant et martyr*, priredio KAZIMIR KATALINIĆ, preveo TOMISLAV JURASINOVIĆ.

Navode se u toj *Bibliografiji i Eseji i članci*, u raznim publikacijama, njih 22, kojih na internetu nema, a također i *Razgovori* (intervjui) objavljuvani u novinama, njih devet.

MALKICA DUJEČ u *Vjenceslav Čížek – jedan život za Hrvatsku*, *Ljekovito trnje*, Mostar, 2000, navodi i druge neke prijevode, Čížekove ili o njemu.

42. Podsjetimo na podatak da je u Cetinju 1953. uređivao *Omladinski pokret* (što nalazimo zabilježeno i na internetu) te objavljivao u *Stvaranju*.

43. "Obitelj se selila od Zelenike do Đenovića i natrag, a to su mala mjesta bez osobite draži. Oko mene su bili uglavnom radnici i vojska. Kuća je bila krov gdje se jede, prespava, moli, te izlazi. Nasuprot tome, djedova kuća u Konavlima mirisala je na suhe smokve, vino i rogače, konoba je za mene bila čarolija. Ognjište također. Tamo sam uživao gledajući dim, pa krovište, sve otvoreno, meso visi..." *Vjenceslav Čížek o sebi i pjesništvu*, STIJEPO MIJOVIĆ KOČAN, razgovor s Čížekom, *Ljekovito trnje*, DHK HB, Mostar, 2000, str.71.

44. Vidi: *Bosonoga prašina*, ŠN, Zagreb, 1995., str. 15 – 25.

45. U zbirci *Sok od kiše*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2000., pjesme napisane prije prvoga odlaska iz jugoslavenske države stavlja u ciklus naslovljen *Izgubljena papuča noći*. Samo prve dvije pjesme nastale su u Cetinju, obje 1950., a ostale u Beogradu (jedna, satirična, *Legitimacija*), i Sarajevu (većina). U te dvije cetinske, osobito u drugoj (*Suton*), nalazimo "miris pržene ribe", "bose ribare"... rječnik koji upućuje da je riječ o Boki, a u prvoj (*Ruže*) – zanimljivo – ima čak i jedan socrealistički motiv: *Ruže// njih bi/ u kose nedjeljom/djevojke zatakle//njih bi/u vijence uplele/mrtvog borca da prate...*" Ovo "mrtvog borca" sintagma je tipična za tadašnje socrealističko pjesništvo. Čížek je tada mlad i svakako pod utjecajem poetičke okoline.

46. Iz ciklusa *Nježna mirta arkadije*, *Sok od kiše*, str. 40 – 53.

47. Dobrotom dr. GRACIJELE ČULIĆ, koja je susretala Čížeka dok je živio u Kotoru, iz publikacije VOJISLAVA BOLJEVIĆA VULEKOVIĆA *Gimnazija "Stjepan Mitrov Ljubiša" (1865.- 1965)* saznajemo da je VJENCESLAV ČIŽEK u toj kotorskoj obrazovnoj ustanovi godine 1962.- 1963. predavao predmet *Filozofske nauke i društveno uređenje*. (*Društvo istoričara Crne Gore*, Kotor, 1973., str. 94.) Vjerojatno je tada napisao i *Kotor*, svoju moguće ponajbolju pjesmu. "Ostavio je među nama topao ljudski trag", napominje dr. Čulić, a ističe da su osobito učenici, ali i kolege mu, "cijenili njegov slobodouman duh i veliko stručno znanje" (*e-mail poruka*, 4. veljače 2008.)

48. Ova pjesma je prvi put objavljena u *Krvopisima predsvanuća* (Buenos Aires, 1989.), u Hrvatskoj je tiskana u *Bosonogoj prašini* (*Školske novine*, Zagreb, 1995.), a uvrštena je i u hrestomatiju *Skupljena baština, suvremeno hrvatsko pjesništvo 1940.- 1990.*), *Školske novine*, Zagreb, 1993, te u antologiju *Probrana baština*, Pan knjiga, Zagreb, 2001.

49. Kako je već i napomenuto, *Bosonogu prašinu*, (ŠN, Zagreb, 1995.) sastavio sam iz knjige *Krvopisi predsvanuća*, RH, Buenos Aires, 1989., reprint Fleiburg, 1991., koju sam nešto ranije pronašao na izložbi iseljeničke knjige u Beču. Nakon njegove smrti, udovica ZORA TREK ČIŽEK objelodanila je *Sok od kiše*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2001. Zbirka je, dakle, izišla posthumno. Naslov joj je sam Čížek odredio, slažući između korica stare i nove pjesme, skupa s gospođom Zorom, pred samu smrt. Međutim, ukupan pjesnički opus bilježi svega oko sto i dvadesetak naslova.

50. Budući da je riječ "original" u opasci uz knjigu u navodnicima, računam da je i to samo fotografija, iskorisćena za naslovnicu.
51. ZORA TREK ČIŽEK: *O duhovnoj ostavštini Vjenceslava Čižeka, Sok od kiše*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2001, str 93.
52. Ibid.
53. *Republika Hrvatska*, br. 96, prosinac 1973., str. 3-12. Navedeno prema *Borba za istinu*, HRZ, Zagreb, 2001. str. 13. (Pod tim naslovom, u članku koji je i naslov knjige, o Čižekovoj političkoj esejistici piše IVO KORSKY, dok MARIO MARKOS OSTOJIĆ toj knjizi piše Predgovor.
54. Ibidem, str. 63, tekst istaknut i na prednjem zalistu knjige, iz memoarskog je štiva *Moje tamnovanje*.
55. Ibid. str. 40.
56. VJENCESLAV ČIŽEK: *Ljekovito trnje, satirički listići*, DHK HB, 2000, str. 11-25
57. Ibid., str. 27 – 37.
58. Ibid. , str. 47 – 56.
59. Ibid., str. 59 – 64.
60. VJENCESLAV ČIŽEK: *Borba za istinu, HRS, Zagreb, 2001.*, str. 51- 67.
61. *Republika Hrvatska*, Toronto, Kanada, br. 165, str. 16
62. "...kada je bio naučio prva slova, te da bi svoje znanje i dokazao, po želji oca napisa i svoju prvu rečenicu: *Živio Maček!* " (Poslije Stjepana Radića, vođa Hrvatske seljačke stranke, op. aut.), MALKICA DUGEČ, *Vjenceslav Čižek – jedan život za Hrvatsku*, DHK HB, Mostar, 2000, str. 82.
63. *Republika Hrvatska*, br. 128, 1980., str. 15, navedeno iz Predgovora MARIJA MARCOSA OSTOJIĆA u knjizi *Borba za istinu*, Hrvatska republikanska zajednica, Zagreb, 2000., str. 10.
64. *Republika Hrvatska*, br. 94, 1973, str 7 – 10, navedeno prema tekstu u knjizi *Borba za istinu*, HRZ, Zagreb, 2000., str 21.

Sažetak

U početku se citiraju neke od misli Vjenceslava Čižeka (1929.- 2000.), rodom Bokelja, hrvatskog pjesnika i filozofa te borca za ljudska prava i slobodu pojedinca i naroda, kao i za istinu o totalitarizmu Titove Jugoslavije. Čižek je dva puta suđen i zatvaran, (1955.) zbog satire o Titu kao "narodu s jednim glavom", a drugi put zbog "neprijateljske propagande", ukupno na sedamnaest godina zatvora od čega je izdržao dvanaest i pol (Spominje se i kraći rani zatvor u Cetinju, već 1952.). Stoga je prozvan "hrvatski Mandela". Kao njemački azilant, postao je "zatočenik savjesti" te se za njega zanimala *International Amnesty* kao i međunarodna udruga pisaca PEN, koji ga je uzeo u zaštitu. Dva je puta i emigrirao, 1972., nakon čega u iseljeničkom hrvatskom tisku žestoko, posebno ogleđima i satirama, napadao Tita i komunistički režim kao diktatorski, a zalaže se za samostalnu i demokratsku hrvatsku državu. Udba ga je (1977.) otela u Italiji i tajno vratila u Jugoslaviju gdje je, nakon unaprijed poznate osude, zatvor izdržavao u

Zenici zajedno s kriminalcima, a drugi put 1988., nakon što je na pritiske iz Europe bi oslobođen robije. U zatvoru je prošao strahovite torture i oslijepio od posljedica batina i zapaštenosti, a ništa nije smio ni pisati.

Sve to je središnji dio ovoga rada, da bismo se zatim pozabavili etičkim vrijednostima njegova pisanja i djelovanja, njegovim snažnim osobnim moralom. On je borac za slobodu svakoga pojedinca i svakoga naroda te za samostalnu hrvatsku državu kao i borac za demokraciju kakvu danas uživamo, no i s Franjom Tuđmanom, prvom predsjednikom hrvatske države, došao je u sukob te se do kraja života nije uspio vratiti u slobodnu Hrvatsku.

Posebno se predstavlja njegovo pjesničko djelo, osobito koliko se odnosi na Boku, navodi se njegova pjesma u prozi *Kotor*, te predočava i njegov likovni, esejistički i satirički rad, koji je prije svega u službi političkoga djelovanja.

Rad završava kako i počinje – citatima iz Čižkova djela kojima se zaokružuje prikaz života mu, njegove neobične i tragične sudbine.